

Мних В., голова «Вітовське українське товариство»

e-mail: v.mnykh@ukr.net

СТЕПОВІ КРИНИЦІ ВІТОВЩИНИ

Ні для кого не є секретом, що життя в степу було не можливим без води як у давнину, так і сьогодні. Коли поглянемо на давні мапи нашої місцевості, а саме карти Херсонської губернії першої половини ХІХ ст, то зауважимо, що населенні пункти лежали переважно вздовж річок Інгулу і Бугу. Щоб закласти поселення в степу, потрібні були не аби- які матеріальні ресурси, технічні можливості і багато робочих рук. До того ж хутори закладали лише там, де існувала можливість знайти підземну водоносну жилу, наявність якої була передумовою побудови шахтового колодязя.

За переказами старожилів села Червоне нам вдалося з'ясувати, що на початку ХХ століття пошуком води займалися люди, які мали відповідні знання і, що звали таких людей малаканами. Відомо, що пошук води для цих людей був родинною справою, знання й особливості технології пошуку передавалися від батька до сина.

Чому називали тих людей малаканами і чи було це прізвище, а чи вуличне прізвисько нам не відомо. Одне можна сказати напевно, що справа була відповідальною, бо від точності вибраного місця залежала тривала і важка праця багатьох людей. Не бажано було копати колодязі у місцях, де ґрунт мав сіруватий, або білуватий колір. Зазвичай вода з таких джерел була солонуватою, або гіркою. Також не копали колодязі у балках та низинах.

Коли говорити про ХІХ ст, то спорудження шахтового колодязя – це доволі коштовна справа, бо будова вимагала великого обсягу будматеріалів та робочих рук. А ще потрібна була певна кількість возів із волами для доставки каменю. Стіни колодязя викладали пиляним каменем – черепашником, який доставляли здалеку. Зазвичай спорудження шахтового колодязя обходилося приблизно від 500 до 1000 карбованців.

Слід зауважити, що на Вітовщині існують гідроспоруди збудовані у ХІХ ст, котрі справно служать людям і досі. Наприклад, у селах Новомиколаївка, Новоселівка, вода з шахових колодязів потрапляє до водонапірних веж. А звідти до сільських водогонів. У селі Червоне водою з шахтового колодязя наповнюють водосховище для поливу городів.

Окрім суто ужиткового значення, наші предки приділяли колодязям також і сакрального значення. Наприклад, біля колодязів кілька разів на рік відбувалися водосвяття. Вода набувала особливих властивостей для підтримання здоров'я людей і домашніх тварин.

У народі існували неписані правила, за якими біля колодязя не можна було сваритися, ймовірно наші предки володіли певними знаннями про так звану пам'ять води. Можемо припустити, що в сакральному сприйнятті світу нашими предками, колодязі вважався освяченим місцем, яке не годилося оскверняти навіть недобрими словами.

Підтвердження сакрального значення криниць може бути прикладом

поводження із колишнім занедбаним колодязем селян с. Лупаревого. Коли ми запитали, що за колона стоїть на розі вулиць? Місцеві мешканці пояснили: щоб колодязь, із якого зникла вода не перетворили на смітник, його не лише засипали, але й на місці криниці вимурували кам'яну колону.

На відміну від північних районів Миколаївщини, де вода залягає відносно не глибоко, у районах крайнього півдня нашої області якісна вода знаходиться на значній глибині.

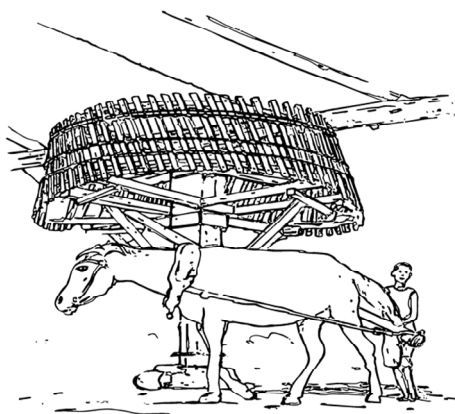
Окрім сіл, шахтові колодязі будували також вздовж чумацьких шляхів, до речі Вітовщиною пролягали два такі шляхи. Відмінністю шахтового колодязя від звичайної криниці була по-перше, незрівнянно більша глибина. По-друге, діаметр шахти колодязя був значно ширшим і зазвичай сягав понад два метри. І остання особливість – спеціальні технічні споруди для підйому води з такої великої глибини.

У Вітовському районі глибина залягання водних пластів з якісною, коливається від 22 до 40 метрів. Донині у нашому районі зберіглося багато давніх гідроспоруд, збудованих як на початку ХХ століття, так і у середині ХІХ століття. Найкраще з усіх нам відомих збереглися чотири колодязі, біля яких ще лишилися зовнішні кам'яні конструкції.

Впродовж 2019-2020 років ми побували у багатьох селах Вітовського району, де ще доволі добре збереглися шахтові колодязі.

Ми об'їхали села: Степове, Червоне, Білозірку, Новомиколаївку, Новоселівку, Засілля, Костянтинівку, Пересадівку, Прибузьке, Лупарево і навіть село Нове Життя Баштанського району, а також низку колодязів, котрі розташовані поза населеними пунктами. Кожен колодязь, який ми бачили має свою історію і вартість окремої розповіді. Формат статті не дозволяє розповісти про всі гідроспоруди, тому ми обмежимося лише декількома з них.

Критерієм вибору колодязів стала наявність біля них зовнішніх споруд - «биків».

Мал. 1. Реконструкція кирату зі слів старожилів села Прибузького(Інтернет).

Фото 2. Троїцький (Малакановий) колодязь (фото автора).

Отже, перший з них Троїцький (Малакановий), або Турецький колодязь (фото 2). Лежить на півночі Вітовського району у полі, між селами Калинівка і Костянтинівка. Ззовні обабіч шахти стоять дві кам'яні опори – бики, третя опора не зберіглася. Місцезнаходження колодязя обумовлене тим, що у 19 ст. поряд пролягала дорога.

Згідно з давніми картами середині XIX століття нам відомо, що дорога пролягала від Березнегуватого до Воскресенська, тобто дорога з'єднувалася з великим чумацьким шляхом, який пролягав лівим берегом річки Інгул.

Після однієї з наших публікацій у соціальних мережах про цей колодязь, до нього прибули Миколаївські ентузіасти-альпіністи. За допомогою спецзасобів альпіністи здійснили спуск до води і зробили заміри як глибини гідроспороди, так і стовпа води у ній. Виявилось, що шахта має глибину 35 метрів. Для порівняння, дев'ятиповерховий будинок сягає лише 30-ти метрів. Товщина водного стовпа понад три метри. За словами альпініста, поверхня води бурлить, ніби із дна б'є потужне джерело. Багато разів, буваючи біля троїцького колодязя, було спростержено, що деколи справді чути потужний шум води, але не завжди. З чим пов'язана така закономірність нам наразі не відомо. Можемо припустити існування аналогії з колодязем у селі Киселівка, про який писав у XIX ст. О. Шмідт, у «Матеріалах для географії і статистики Херсонської губернії». Ось цитата уривку з розповіді дослідника: «Особливим є колодязь в казенному селі Киселівці, в Херсонському повіті на балці Білозерці. Під час сильних східних, та північних вітрів чути у ньому (переважно під вечір) значний гул і помітне хвилювання води, причому її поверхня покривається піною. Як здається, явище це походить від щілин, котрі знаходяться поміж шарами каменю, які можливо, дають вільний прохід вітру із якоїсь далекої балки». Колодязь, про який оповідав О. Шмідт знаходився приблизно на відстані 15 км, від Троїцького колодязя.

Колодязь, про який йдеться не єдиний в околиці, деякі гідроспороди зберіглися до наших днів у сусідньому селі Костянтинівка. Відомо, що у селі Костянтинівка впродовж XIX-XX ст, існували подібні шахтові колодязі, і навіть

на одному із них вода піднімалася за допомогою вітряка.

Другий шахтовий колодязь, на крайньому півдні нашого району, на межі з Херсонщиною, стоїть у місцевості, котра називається «Пилипиха» (фото 3).

Розташований колодязь за шість кілометрів на схід від села Лупарево, у лощині. За легендою почутою нами від мешканця цього села Сергія Глушка, жіноче ім'я криниця отримала від назви хутора, який колись стояв на цьому місці. За посиланням на перекази старожилів села Лупарового, (які знають цю розповідь від своїх дідів), історія колодязя сягає середини ХІХ ст. Саме у той час біля колодязя стояв хутір коваля Пилипа. Коли коваль помер, господарювати на хуторі довелося його вдові. Ім'я тієї жінки історія не зберегла, бо всі називали її Пилипихою, тобто, дружиною Пилипа. Так назва і прижилася, а коли у 30-х роках під час колективізації були знищені хутори, «Пилипихою» стали називати колодязь у полі. Колишній хутір стояв на початку Вовчої балки, яка тягнулася понад 10 кілометрів, до лівого берега Бузького лиману.

Окрім «Пилипихи» (згідно з картою Херсонського повіту за 1910 рік) вздовж Вовчої балки знаходилося ще 13 хуторів. До середини 30-х років жодного з хуторів не залишилося. Щоб перевірити наскільки правдивою є версія лупарян, ми дослідили карту Шуберта 1869 року. Виявилось, що дійсно у Вовчій балці на той час вже існували два хутори, шість так званих скотних дворів, тобто будівель із загонами де утримували худобу, і один колодязь біля хутора Васильченка.

Фото 3. Колодязь у місцевості «Пилипиха», на кордоні Вітовського району Миколаївщини та Білозерського району Херсонщини (фото автора).

Під час обстеження гідроспороди було зроблено заміри, у результаті чого виявлено, що глибина криниці сягає 32 метри, а стовп води понад п'ять метрів. Такий високий стовп води можна пояснити розташуванням гідроспороди у низині. Можливо, що окрім джерельної води колодязь підживлюється ґрунтовими водами.

Третій шахтовий колодязь, знаходиться у селі Прибузькому (фото 3).

Цей унікальний колодязь стоїть на східній околиці села. Його унікальність полягає у тому, що він найкраще зберігся з усіх нам відомих криниць Вітовщини. Між «биками» (кам'яними опорами) вмуровані дві металеві поперечини із закріпленими на них коліщатами, для опускання до шахти

мотузки з діжками. Особливістю цієї споруди є збережений третій «бик». Зазвичай всі колодязі біля яких встановлювали кирати мали третю опору. Киратом називали дерев'яний механізм циліндричної форми, кират приводився в рух кінною тягою (фото 1). Ще на фото видно вертикальну металеву конструкцію, на якій закріплені керамічні ізолятори для електродротів.

Точна дата побудови колодязя нам поки не відома, однак, згідно з картою Шуберта 1865 р, на місці, де нині розташований колодязь існувало тирло для літнього утримання худоби, дані карти підтверджують перекази старожилів. Нам вдалося поговорити з місцевим мешканцем дідом Володимиром, батько якого працював на колодязі. За словами пана Володимира робота його батька полягала у наповненні великого жолоба водою, з якого напували радгоспну череду корів. На підйомі води працював незрячий кінь, якого не можна було використати на інших роботах. Кінь ходив по колу і приводив у рух барабан кирата, на якому у 60-х роках були намотані вже металеві троси, а не мотузки.

Із офіційної інформації ми знаємо, що до 1930 року на місці сучасного села існував хутір, на якому мешкало 30 осіб, і належав він до села Пузирі. Капітальних будівель (хат) на хуторі не було, люди жили у землянках. Хутір був першим відділком колгоспу імені Косіора. Після 1930 р. хутір став частиною радгоспу імені Андре Марті. Але, це не єдиний колодязь у Прибузькому. Минулого року ми записали відео із місцевою мешканкою. Бабця похилого віку нам розповіла, що на західній околиці села є ще один такий самий колодязь, але без наземних споруд, залишилася лише шахта.

Фото 4. Колодязь у селі Прибузькому (фото автора)

За свідченнями старожилів, у другій половині 60-х рр. минулого століття, радгоспом на колодязь встановлено електропомпу. За декілька годин роботи помпи всю воду з колодязя було вибрано. Чи помпа була занадто потужною, чи водоносних шар був виснажений старожили не знають. За зробленими нами замірами стовпа води, нині він сягає близько трьох метрів. Тому не дивно, що воду вибрали так швидко.

Четвертий шахтовий колодязь стоїть на північному сході села Білозірка (фото 5).

Від місцевого старожила, який мешкає поряд з колодязем ми дізналися, що гідроспоруда діяла до початку 70-х років. Поряд із шахтою стояв підйомний механізм – кират, який приводив у рух кінь. Також біля шахти був споруджений жолоб з каменю – черепашника, цементований із середини, для напування колгоспної худоби. Із появою у селі водогону колодязь занедбали, перетворивши його на смітник. Нині шахта колодязя для безпеки накрита. За аналогією з іншими подібними гідроспорудами у сусідньому селі Степовому, де подібний колодязь сягає глибини 35 метрів, глибина колодязя у с. Білозірка могла бути приблизно такою самою. Із урахування засміченості, нині глибина гідроспоруди сягає лише 22 метри, води немає.

Слід зауважити, що шахти гідроспоруд, які розташовані в межах населених пунктів закриті для безпеки. Однак, колодязі, які стоять у полях, жодним чином не забезпеченні від потрапляння до них тварин, чи не дай Боже людей, навіть немає огорожі. Занедбаний стан і потенційна небезпека польових колодязів змусила нас реагувати.

Разом із відомим миколаївським археологом Віктором Гребенниковим, головою Благодійної організації «Благодійний фонд Оливкова гілка» Олегом Мудраком, та його колегою Юрієм Решетником ми зробили заміри чотирьох колодязів у різних селах Вітовського району.

Віктор Гребенников створив на об'єкти облікові картки. У одній з експедицій взяв участь заступник начальника державної інспекції охорони пам'яток культури в Миколаївській області Володимир Яг'єв.

У квітні 2020 р, Благодійна організація «БФ Оливкова гілка» та Громадська організація «Вітовське українське товариство» звернулися письмово до органів влади з метою занесення цих об'єктів до обласного реєстру пам'яток місцевого значення.

Таке рішення було ухвалене в серпні 2020 року.

Фото 4. Колодязь у селі Білозірка (фото автора).

Список джерел:

1. Список населенных мест Херсонской губернии. – Херсон: Издательство Губернского статистического правления, 1896.

3. Карта Херсонского уезда 1869 г.

4. Карта Херсонской губернии 1910 г.

5. Спогади старожилів сіл: Білозірка, Засілля, Червоне, Степове, Прибузьке, Калинівка (Харламенко К., Шевчук Л., Колісніченко Г., Бабійчук О., Добровольський О., Іщенко Д.)

6. Материалы для географии и статистики России, собранные офицерами генерального штаба. Херсонская губерния (составил генерального штаба полковник А. Шмидт). Часть первая, Санкт-Петербург, 1863.